

két, minőségileg egyelőre különböző csoportja közeledhet egymáshoz, és majd később társadalommá egyesülhet. Ez az egyesülés akkor következik be, amikor a termelés egészében társadalmi jellegűvé válik. Egyelőre még csak részben az. Csak a szabadok részéről az, csak őket jellemzi a célszerűség, aminek jegyében a természet által kínált eszközöket (többek között állati és emberi munkaerőt) felhasználva valami terv megvalósítására törekednek. A szolga munkája céltalan, ő okszerűen cselekszik, kényszer alatt, ő munkájának eredménye nem a természet átalakítása, hanem saját fizikai létének fennmaradása. Nemcsak szólam szerint élő szerszám, hanem a termelésben betöltött funkciója szerint is, ennek következtében esik a „mancipium” fogalma alá. Az egység tehát a természettel szemben áll fenn, csak az emberi fajból kifelé, és nem más közösségekkel szemben, nem befelé jelenik meg. Ebben az időben a termelés már többet kíván a legegyszerűbb fizikai munkavégzésnél (szakképzettséget, intézményeket stb.), de még nem mindenkitől. Képes is már többet nyújtani a fizikai létfenntartásnál (kultúrát stb.), de még nem mindenkinek. Amilyen ütemben emelkedik aztán a termelés színvonala, úgy követel magasabb teljesítményt (tudást, műveltséget, lelkesedést) egyre szélesebb tömegektől, egyúttal egyre több embernek engedi meg, hogy tudást, műveltséget szerezzen, egyre többet avat a társadalom tagjává, egyre többet tesz a társadalmi érdek részesévé, a társadalmi célok iránt fogékonnyá.

Ha a most felvázolt képet valaki szembeállítja azzal, amit a XX. századi társadalom, akár csak közvetlen tapasztalat szerint is mutat, jól érzékelhetően kirajzolódik a tendencia, és pontosan beillik az a kép, amit Szűcs a magyar jobbágyság „társadalmi érzékenységéről”, a nemzettel, a hazával szemben elfoglalt álláspontjáról és ennek változásáról felrajzol. Ez a tendencia is lehet mérőszalag, melyre történelmünk tényei ráilleszthetők, és értékelhetők lesznek anélkül, hogy hamis fogódzókra szorulnánk.

Kovács József László: Lackner Kristóf és kora. 1571—1631. Sopron 1972. A Soproni Szemle Kiadványai. 142 l. (Új sorozat, 6. sz.)

Szinte megvalósíthatatlan feladatra vállalkozott Kovács József László könyvében, mely kandidátusi disszertációjának egy rövidített változata, mikor Lackner Kristóf életét, a magyar későhumanizmusban betöltött irodalmi szerepét kívánta feldolgozni, összekapcsolva működési helyének, Sopronnak XVII. század eleji kultúr- és helytörténeté-

Szűcs Jenő eredményei minden bizonnyal maradandóak lesznek, legalábbis abban, hogy aztán valamennyien meggondoltabban használjuk majd jól bevált patronjainkat. De hogy ezzel a kérdés megoldódott, azt távolról sem tartom biztosnak. „A nemzet historikuma és a historikum nemzeti volta” tekintetében a közgondolkodás alighanem marad a régiben. Hogy a tudomány eredményei „leszállnak” a köztudatba, pium desiderium, aminek reális lehetősége nincsen. Gondoljuk meg, mit ért el e téren az egyik legtekintélyesebb tudomány, a matematika. Rendelkezik néhány tíz- vagy százezer esztendő múlttal — nyilván akkor kezdődött, amikor az ember először nézett az ujjaira —, és ma már nem-hogy ostromolja az eget, de a csillagokon is túl lát. Mi az mármost, amit eredményeiből közkincsnek mondhatunk, amit pigmeustól eszkimóig a földkerekség (legyenek szerényebbek: Magyarország) minden épelméjű felnőtt lakója a magáénak mondhat? Hát — talán — a négy alapművelet tízen aluli számokkal. Miért várnánk többet a történettudománytól? Fölveheti-e a versenyt a közgondolkodás maximáival, az olyanfélékkel, hogy „a magyar lovas nemzet”, az ipszilonok viszont jöttment népség, történelme sincsen? Nagyon-nagyon rászorulna a köztudatformáló eszközök, az iskola, a tömegkommunikáció, a művészet segítségére. Ahhoz azonban, hogy ez a segítség valóban hasznos legyen, és ne dagassza, hanem fogyassza a káoszt, először azt a szemléletet kellene felülvizsgálni, melylyel ez eszközök birtokosai a történettudományt nézik. Sosem láttam olyan filmet, mely a fizikai törvényekre valami sajátos, egyéni magyarázatot adott volna. A történelmi film viszont jószerivel művészi alkotásnak sem tekintetik, ha nincs benne valami „szuverén”. Nem tartom kézenfekvőnek, hogy minden művész egyúttal történettudós is volna. Szűcs Jenő könyve — például — kitűnő tankönyv lehetne mindazok számára, akiknek elsőrendű hivatásuk a közgondolkodás formálása.

Kulcsár Péter

*

vel — mindezt úgy, hogy a nem szakember olvasónak is érdekes, olvasmányos művet nyújtson. Egy 142 lap terjedelmű monográfia túlzottan korlátozott tér Sopron város kultúr-történetének és Lackner sokirányú működésének alapos igényű feldolgozásához, óhatatlanul valamelyik kutatási területnek előtérbe kell kerülnie a többi rovására. Kovács József László a kitűzött célnak megfelelően helyes arányérzékkel próbálja e buktatót elkerülni, de az anyag sokrétűsége és összetettsége ezt nem teszi lehetővé. Jelen esetben a

helytörténet javára billen a mérleg, mely hátterbe szorítja az irodalomtörténeti — és nyugodtan mondhatjuk — művészettörténeti szempontokat. Ami ebben a tanulmányban valóban új, izgalmas kutatási eredmény, az többnyire történeti jellegű.

A tanulmány első és egyik legsikerültebb része Lackner Kristóf életútjával foglalkozik. Igen komoly levéltári kutatásokon alapuló nagy mennyiségű életrajzi adat került elő a szerző jóvoltából Lackner Ádámnak Sopronba való letelepedéséről, Lackner Kristóf iskoláztatásáról, meggazdagodásáról, politikai és kulturális törekvéseiről. A sok apró adat, korabeli feljegyzés sikerült ötvözésével Kovács József élénk állítja egy XVII. század eleji művelt soproni polgár felemelkedésének történetét. A Lackner-vagyon kialakulása, gyarapodásának adatai külön gazdaságtörténeti tanulmánynak is beillene. Lackner külföldi tanulmányaival kapcsolatban érdemes volna további kutatásokat végezni, hosszú itáliai tartózkodása alatt — melyről jóformán semmit nem tudunk — milyen közvetlen szellemi hatások érthették, kik tanítottak és tanultak Padovában vele egyidőben. Jogi doktorátusának megszerzése utáni időről Veress Endre közöl egy adatot, melyre felhívnám a szerző figyelmét. E szerint Lackner 1597. január 13-án Bolognában volt, de csak átutazóban, mert január 22-én már Sienában találjuk nevét beírva a juristák anyakönyvében. (Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. Bp. 1941. 105., 337.)

A monográfia igazi erősségét a következő két fejezet adja. Sopron város és Lackner Kristóf iskolafejlesztési törekvései, az alsófokú latin trivium-iskola gimnáziummá válásának itt bemutatott útja jelentős iskola-történeti és művelődéstörténeti kordokumentum. Ugyanez mondható el Sopron fiainak külföldi iskoláztatásáról, a város könyvforgalmáról, a Tudós Társaság tagjairól felsorakoztatott adatokról is. Faut Márk és Graff Mihály polgárok helytörténeti érdekességű bemutatása képet nyújt Lackner közvetlen szellemi környezetéről, és a Tudós Társaság létrejöttét, céljait, működését is megnyugtatóan tisztázza a szerző.

Kovács József László könyvének következő fejezeteiben Lackner irodalmi működését elemzi. Az a feladat, hogy nem szakember számára is megközelíthetők legyenek Lackner művei, készíti a szerzőt az európai emblematika kialakulásának, s magának a műfaj meghatározásának rövid, velős összefoglalására. Sajnos, ezekben a fejezetekben a lényeges, összehasonlító forrástanulmányi megfigyelések beleolvadnak egy bőséges tartalmi ismertetésbe, így sok értékes gondolat elsikkad. Ez még jobban érezhetővé válik az iskola-dramák tárgyalásánál, hol a művek tartal-

mából következtek Lackner politikai, filozófiai nézeteire. Így, a csak ebből az egy nézőpontból elemzett művek óhatatlanul elszigeteltté válnak a kortárs művészettől.

Színjáték, még ha itt nem is beszélhetünk valódi drámáról, nem születik a semmiből, Lacknernek kellett hogy legyen előképe, s itt elsősorban a latinon kívül a német nyelvű színjátszás vizsgálata lenne nagyon fontos. Nem érzem meggyőzőnek csak az esetleges commedia dell' arte párhuzamot. Abban se értek egyet a szerzővel, hogy Sopronban az iskolai színjátszás Lackner három darabjával kezdődött volna, hiszen maga közöl adatot 1611-ből és 1616-ból előadott komédiáról. (Armbruster János orvos egy komédiában mint „actor” működik közre, 1616-ban pedig a conrector hívja előadásra a tanácsot. 52. l.) A komédia kifejezés nem feltétlenül valamilyen német nyelvű népi-polgári farsangi játékot takar, iskoladrámára is alkalmazták. (Vö. a hasonló körülmények között virágzó brassói színjátszással. Gyárfás Tihamér: Adatok az iskolai dráma történetéhez. EPHK 1910. 308—310.)

A tanulmány Lackner sztoikus nézeteivel kapcsolatban felillant néhány párhuzamot (Rimay), de az összkép mégis egy városába bezárt, elszigetelt filozófus-gondolkodó-politikus-irodalmár polgár portréja. Nem tudjuk meg, Lackner milyen kapcsolatban volt a kortárs írókkal, s művei sokszor eredeti és egyedi színezetet kapnak az elemzések során ott, ahol nem eredetiek (pl. az igaz nemesség gondolata, a hét erény mellé nyolcadiknak csatlakozó türelem stb.). Pedig Lackner Kristóf helyes értékeléséhez mindenképpen hozzá tartozik az a főlhalmozott sztoikus, humanista műveltség, mely nála a polgár hasznossági szemléletével társul (közkinccsé óhajtja tenni azt, amit olvasott), s így „életművének nagyobb részét a divatos morális és politikai bölcselkedés közhelyeinek didaktikus szépirodalmi feldolgozása adja.” (A magyar irodalom története. Bp. AK 1964. II. 40.)

Ismertetésem elején már szoltam a terjedelmhez túlméretezett feladat problémáiról. Sikerültebb vállalkozás lett volna az egész kandidátusi disszertáció közlése, hol ezek az aránytalanságok nincsenek meg. Ha erre nem volt mód, mérlegelni kellett volna, mi jelentősebb művelődéstörténetünk számára, egy helytörténeti tanulmány Sopron város XVII. századi életéről, vagy Lackner Kristóf életművének feldolgozása, mely szerteágazó szemlémi kapcsolatainál fogva nem szorítható be egy város történetébe.

Ludányi Mária